

THE SCULPTOR MYKHAILO PARASHCHUK AND THE ARTISTIC BUILDING DECORATION OF THE CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY IN BURGAS. CONSERVATION AND RESTORATION OF THE BUILDING

Yulia Krasovska

“Yulia Krasovska Art School”, Burgas, Bulgaria

Abstract: The 1920s were a time of large-scale projects and transformative ideas for the urban redevelopment of Sofia, Plovdiv, Varna, Burgas, Ruse, and Dobrich. Concepts for a national urban planning program were developed, emphasizing the architect's crucial role. Public buildings such as post offices, railway stations, banks, and educational institutions were constructed. At that time, the role of sculptors was minimal, limited to creating bas-reliefs for completed buildings, which constrained their initiative and forced them to adapt their work to the available architectural space. In 1929, Ukrainian sculptor Prof. Mykhailo Parashchuk was commissioned to design the architectural sculpture and decorative elements of the newly constructed Chamber of Commerce and Stock Exchange in Burgas. He executed the project brilliantly. A century later, the building remains a testament to the grandeur and originality of the design. To preserve its iconic appearance, restoration was recently undertaken using the latest technologies. The author of the article did not participate in the restoration process, as it was carried out before her research. She directly familiarized herself with the details and documents of the restoration with the assistance of the project contractor, Eng. Ivan Bahaturov from "Ecoart Engineering" Ltd.

Keywords: Sculptures by Mykhailo Parashchuk; Chamber of Commerce and Stock Exchange in Burgas; Conservation; Restoration.

СКУЛПТОРЪТ МИХАЙЛО ПАРАШЧУК И ХУДОЖЕСТВЕНАТА ДЕКОРАЦИЯ НА ТЪРГОВСКАТА ИНДУСТРИАЛНА КАМАРА В БУРГАС. ОПАЗВАНЕ И РЕСТАВРАЦИЯ НА СГРАДАТА

Юлия Красовска

“Yulia Krasovska Art School”, Бургас, България

Фигура 1. Изглед на главната фасада от ул. „Христо Ботев“. Сн. Юл. Красовска.

В началото на 20-ти век Бургас променя своя облик. Тласък за развитието на града дава откриването през 1903 г. на модерното пристанище. От цялата страна започват да прииждат предприемчиви хора, виждайки възможност да развият търговия и занаяти, да спечелят пари и да се замогнат. В пристанището ежедневно акостира параходи на големи европейски и американски параходни дружества. Търговията и предприемачеството се развиват с бързи темпове.

На 26 април 1926 г. Управителният съвет на Бургаската търговско-индустриална камара и стокова борса решава да се построи нова сграда за ползване.

Обявен е национален конкурс. Проектът е изработен от архитектурното бюро на архитектите Йордан Йорданов и Сава Овчаров от гр. София. Проведен е търг за изпълнение на строежа, който определя за технически директор и автор на конструктивните планове инж. Георги Гичев от гр. София. За пълномощник по строежа е избран бургаският архитект Светослав Славов.

На 28 юни 1927 г. Общинската управа в Бургас дава съгласие за построяване на обществена сграда с четири етажа и площ 700 кв. м. Мястото, подарено от Общината, е определено до ъглите на улиците „Абаджийска“ и „Клементина“, „Цар Крум“ и „Цар Петър“. В близост са гарата, пристанището и митницата на града.

На 21 август 1927 г. с голяма тържественост и религиозна служба е положен основният камък. Строежът е готов на 20 август 1928 г., а окончателно е завършен на 15 юни 1931 г. (фиг. 1)¹.

Сградата представя архитектурните тенденции в страната през втората половина на 20-те години на XX век, малко преди модернизмът да си проправи път в България. Декорацията е сведена до отделни апликирани елементи, често в стила

¹ Дойчева, Елена и др. 100 години, Бургаска Търговско - промишлена палата. Бургас, България, 2002, 163 с. (Doicheva et al., 2002).

Арт Деко, паралелно с препратки към други стилистични направления. Фасадите са изпълнени в класически стил с ренесансови елементи.

За декорацията на фасадата е поканен известният и утвърден украински скулптор Михайло Парашчук, който е познат на архитектите в България като творец с най-добрите скулптурни разработки по фасадите на монументални сгради в столицата.

Михайло Парашчук е роден на 16 ноември 1878 г. в с. Варваринци, Тернополска област, Украйна. От 1893 до 1896 г. учи в Краков. През 1897 г. изучава пластично изкуство във Виенската академия на изкуствата. Работи в ателието на скулптора Плишевски и проф. Антон Попиел през 1898 г. в гр. Лвов. През 1906 – 1908 г. заминава за Париж, за да специализира в Академията Жулиен при проф. Верле. Получава златен медал при завършването на Академията. В същото време работи и в ателието на световно известния скулптор Роден.

През 1921 г. пристига в България, където по-късно създава редица архитектурни шедьоври, които и до сега са запазени из центъра на град София. Негово творение са архитектурните пластики и украси на важни обществени сгради като Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Българската академия на науките, Народното събрание, Българската народна банка, а също така и на сгради из страната в градовете Бургас, Русе, Варна, Перник, които не са детайлно проучени.

Първо възлагат на Парашчук да направи пластично изпълнение на незавършената сграда на Търговската и индустриална камара в Бургас (Mitakev, 2014).

В Централния държавен архив в София и Държавния архив в гр. Бургас има информация, че Парашчук е работил съвместно със скулптора Кирил Шиваров², като голяма част от работата е на Михайло Парашчук, за която получава аванс 40 000 лв. за изработване на входовете на Камарата и Борсовата палата. За фигуралната група, картушите, медальоните с емблеми и главните входове са преведени общо 250 000 лв. срещу фактури^{3,4}. За интериора – изработка на модели на розетки в заседателната зала и конзоли в коридора – е документирано, че скулпторът е получил 2 000 и допълнително 1 440 лв. за бетонови пълнежи по врати и балкони⁵.

Фасадата на сградата е подчинена на симетрия. Главните входове от запад са два: един за Камарата, и друг за Стоковата борса. Построена е с размах, а вътрешните декорация и интериор са съобразени с функционалното предназначение. Скулптурният проект на Парашчук е оригинален. Входовете са изградени от две масивни колони в рустика от бетон с дълбоки и широки фуги. Капителите на колоните са стилизирани в дорийски стил. На всяка от тях има две конзоли, които са обединени от масивен корниз. За самите врати са използвани както масивни елементи, така и

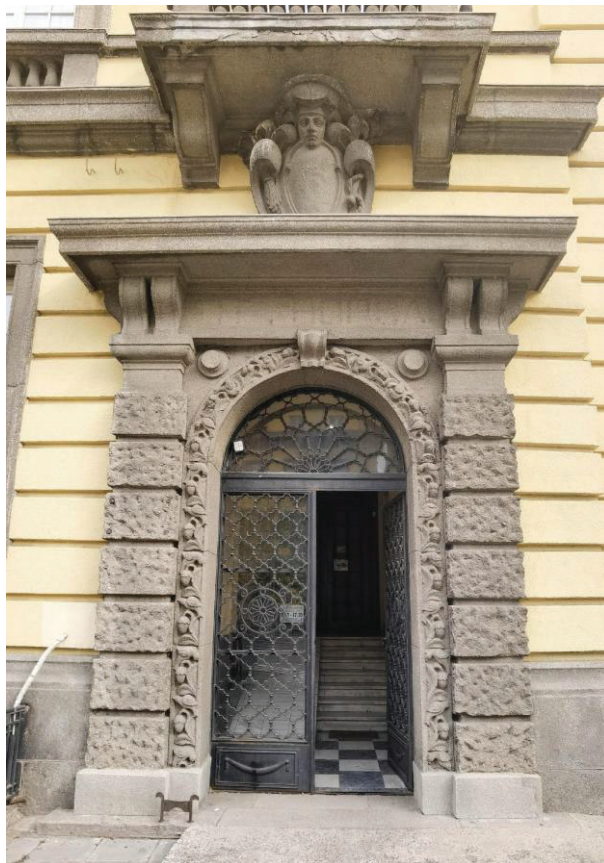
² Тодоров, Вал. Технология за реставрация на фасадите на сградата на Областна управа – Бургас. Бургас, България, 2013, с. 3. (Todorov, 2013).

³ ЦДА ф. 1717К, оп. 1, а.е. 145, а.е. 125. Л.1, оп. 2, а.е. 116. Л.3. (Central State Archives, n.d.).

⁴ Хакова, Емине, Виталий Москаленко. Проф. Михайло Иванович Парашчук украински скулптор и виден обществен деец (1878 – 1963). Сборник документи, снимки и публикации. София, България, 2016, 843 с. (Hakova and Moskalenko, 2016)

⁵ ДА – Бургас ф. 5К, оп. 2, а.е.130, а.е.162, а.е.163, а.е.164, а.е.166, а.е.167. (State archives – Burgas, n. d.).

лека ажурна арка със скулптурна прецизна плетеница от цветя и птици, а в средата растителни елементи. Над входовете централно са разположени гербове във формата на барокови картуши с размери 170 x 110 см, в които са вплетени морските символи котва, въже и харпун, изработени от изкуствен камък (бетонен разтвор) (фиг. 2).

Фигура 2. Главен вход на Камарата. Сн. Юл. Красовска.

Вторият етаж е с пет засводени прозореца с височина на два етажа, фланкирани от две врати с балкони. На фасадата, над всеки прозорец са монтирани пет кръгли медальона с диаметър 110 см, изпълнени от изкуствен камък (бетонен разтвор). В тях Парашчук е вплет характерни елементи от търговията и занаятчийството в гр. Бургас. В първия медальон са изобразени житни класове, символизиращи търговията с продажбата на жито. Вторият е със зъбчатото колело, чук и наковалня, които подсказват техническия прогрес и бързото развитие на Бургас през 20-те години. Следва медальон с глава на Меркурий – богът на търговията, чрез който е закодиран търговският характер на сградата (фиг. 3, фиг. 3а).

Фигура 3. Медальони на главната фасада: житни класове, зъбчатото колело с чук и наковалня и глава на Меркурий. Сн. Юл. Красовска.

Фигура 3а. Работни отливки на Парашчук за главната фасада. Сн. ЦДА.

Изображения на триъгълник, пергел и ножици в четвъртия релеф символизират дребните занаятчийи (шивачи, хлебари, обуцари и др.), членуващи в търговските съсловия. Последният медальон е с изображение на кораб и море, като олицетворява бурната международна търговия, линията на внос и износ на стоки чрез бургаското пристанище, което е център на интензивна търговска дейност с цял свят (фиг. 4). Всичко гореспоменато – от дребните производители до големите търговски международни връзки – е отразено в скулптурни кръгли форми.

Фигура 4. Медальони на главната фасада: триъгълник, пергел и ножници; кораб и море. Сн. Юл. Красовска.

Високо горе на покрива е поставен герб, подкрепен от изваяни фигури на мъж (алегория на индустрията) и на жена (алегория на търговията), излети от бетон. Те държат царска корона, поставена на главата на стилизиран Меркурий – бог на търговията. Тази композиция е направена съвместно от двамата творци, всеки от които е добър в своята област. Кирил Шиваров е майстор на монументалните скулптури (негови са фигурите на братята Евлогий и Христо Георгиеви пред входа на Софийския университет), докато Парашчук е силен в детайлите. Тук той проявява изобретателност при изработването на герба – луксозен бароков картуш с изчистена декорация.

В долната част на композицията са изваяни орнаменти от растителен характер – рог на изобилието с плодове и житни класове. Има и един много важен детайл за тази скулптурна група. Направена е под наклон и е леко извита, така че горните обеми да не засенчват долните. Този трик е приложен с цел да се възприема възможно най-добре от улицата, без значение под какъв ъгъл пада светлината (фиг. 5)⁶.

⁶ Степовик, Дмитро. Скулптор Михайло Парашчук життя і творчість. Едмонтон, Альберта, Канада, 1994, 219 с. (Stepovik, 1994).

Фигура 5. Фигурална композиция на главната фасада. Сн. Юл. Красовска.

Задната фасада на сградата е симетрична, но декоративните елементи са по-опростени. И тук има два симетрични портала, състоящи се от две полуколони и капители, стилизирани под дорийски колони, с обединяващ масивен корниз. В средата има геометрични декоративни елементи за украса. В ъгъла над прозореца на втория етаж отляво и отдясно има картуш с изображение на герб и растителни елементи, дело отново на Парашчук. Размерът на картуша е 210 x 165 см.

Фасадите са решени спокойно в еднакъв ритъм с богати надпрозоречни корнизи при втория етаж. Външните стени са с теранова мазилка, внесена с готови пропорции от Италия.

В архитектурния външен и вътрешен образ особена роля играе металът, който, е обработен ажурно и орнаментално, оформя тежките външни врати, вътрешните прозоречни решетки и полилеи в кабинетите, партерната зала, коридорите и стълбищния парапет⁷.

Търговската индустриална камара в Бургас е административна сграда като основните помещения в нея са главно работни кабинети. Плановата схема на сградата е от коридорен тип, като от двете страни са разположени стаи. Най-интересно са оформени коридорите на първия и втория етаж, където по цялата си дължина таваните имат 4 декоративни греди, боядисани в бял цвят. Към тях са прикрепени по 4 декоративни конзоли от всяка страна, които са също дело на Парашчук.

Формата на конзолите е изчистена. Размерите им са височина 30, ширина 30 и дълбочина 60 см. Над всяка врата в коридорите има декоративна арка като същото се повтаря и на третия етаж.

Етажното фоайе е украсено с пиластри с бази и капители. На Г. Панайотов е платено за създаването на модел и отливки на двата капителя към фоайето. Във

⁷ Сиркаров, Атанас. Архитектурата на Бургас 1878-1940. Бургас, България, 2010, 303 с. (Sirkarov, 2010).

фоайето има стълбища, като това в северната част на сградата е оформено много тържествено и представително.

Коридорните подове на първия и втория етаж са покрити с мозайка „рако“, от италианската фирма „Раконит“.

Двете зали в Търговско-индустриалната камара са богато украсени по различен начин. Художествената декорация е богата с фрески и стенна живопис, работа на проф. Никола Маринов и Иван Пенков⁸. Голямата заседателна зала е с височина 8 м и има вертикална комуникация с балкони и ложи. Таванът е украсен с декоративни елементи от тъмно байцвано дърво, а в полетата между тях са разположени гипсови розетки по проект на Парашчук. Единият вид розетки (17 броя) имат кръгла форма и представляват цвете с осем венчелистчета с детайлно изработени елементи. Такъв тип розетки има по таваните в Двореца на профсъюзите в гр. Велинград, но там Парашчук използва по-малко детайлни елементи на розетките. Вторите розетки (18 бр.) са с квадратна форма – цвете с четири венчелистчета и между тях е трилистник (фиг. 6). На тавана са окачени три огромни кристални полилея в месингов обков. Парапетите на ложите, балконите и вратата са украсени с дървени елементи.

Фигура 6. Гипсови розетки по проект на Парашчук в заседателна зала. Сн. Юл. Красовска.

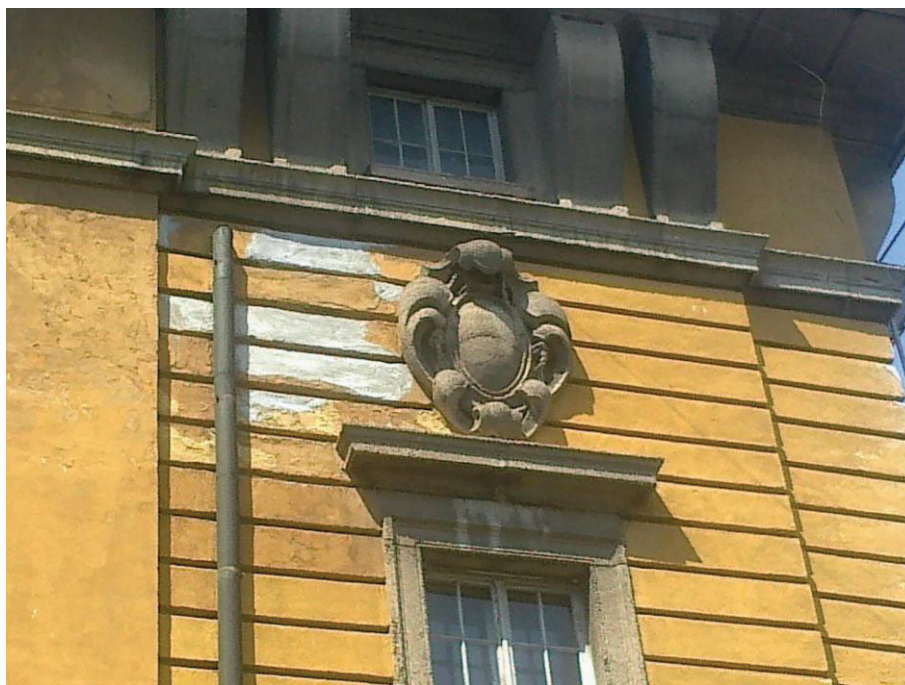
Сградата е проектирана и изпълнена в периода между двете световни войни (1927 – 1934). Това съвпада с началния период на масово навлизане на бетона като нов конструктивен материал в строителството на обществени сгради. Художествено-пластичната декорация на фасадите също е изпълнена с бетон и е технологична

⁸ Кехлибарева, Соня. Иван Пенков пренася българския бит в стенописите на Търговско-индустриалната камара в Бургас. Черноморски фар, Бургас, България, XXXIV, N 70, 8-11 окт. 2021, с. 12-13: със сн. (Kehlibareva, 2021).

новост за времето си. Макар и груба като изпълнение и тежка като форма, тя придава на сградата солидност и вдъхва респект.

През 2013 г. по проект „Красива България“ е спечелено финансиране в размер близо 289 000 лв. за реставрация на фасадите и подмяна на дограмата на сградата на Търговско-индустриалната камара (днес Областна администрация). Още същата година е направено проучване, като е разработена технология за външна реставрация. В нея проф. д-р Валерий Тодоров дава обширно описание на предстоящия процес (Todorov, 2013)⁹.

Оказва се, че фасадите са частично реставрирани през предходни години, а мазилката е покрита с охрово-жълт латекс, по който се открояват петна от извършени кърпежи с различна текстура, несъвместима с оригиналната италианска мазилка (фиг. 7). При огледа са открити следи от повреди вследствие на течове, както и обрушени ръбове на рустиката.

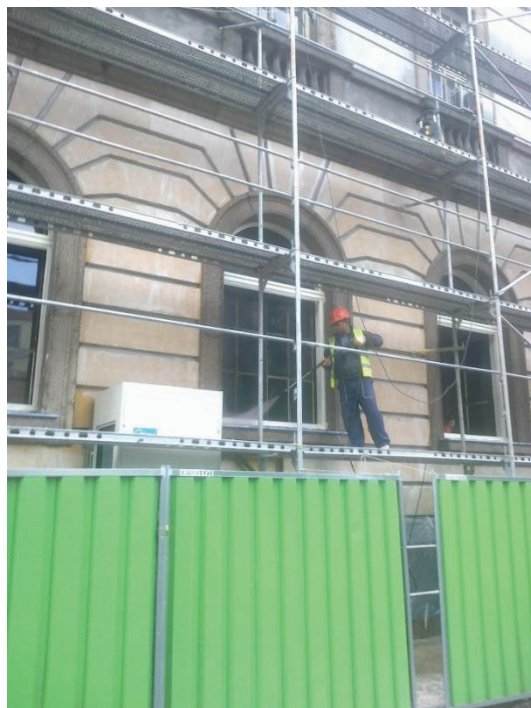
Фигура 7. Снимка на фасадата и мазилката, покрита с охрово-жълт латекс. Сн. Ив. Бахатуров.

Циментовата пластика – рамки, корнизи, рустиковани ризалити – също са с изкъртени ръбове. По тях са констатирани по-светли петна в резултат от дъждовната вода, а по дъната на корнизите и балконите също са забелязани образувалите се черни петна, дължащи се на лошата фугировка. Най-външната повърхност на циментовата пластика е вече ерозираща, което налага необходимостта от укрепване и защита. Във външния партерен етаж са открити графити върху мазилката и цимента.

Фирма изпълнител е Консорциумът „Си Арт Строй“ („Екоарт инженеринг“ ЕООД и „СИ-СТРОЙ“ ООД). Реконструкцията на липсващата мазилка се извършва със специален фабрично приготвен хоросан Рьофикс 665, който е предназначен за реставрация на стари сгради. За да се осигури здрава връзка на новото цветно

⁹ Тодоров, Вал. Технология за реставрация на фасадите на сградата на Областна управа – Бургас. Бургас, България, 2013, с. 3 (Todorov, 2013).

покрытие (латекс) и мазилката, циментовата пластика е почистена и обезпрашена с пароструйна машина (фиг. 8).

Фигура 8. Почистване фасадата с пароструйна машина. Сн. „Екоарт инженеринг“ ЕООД.

Обрушените части – ръбове на корнизи, ъгли, челни части на балкони, рустика и др. – са възстановени с готов продукт за саниране на бетон. Цветното решение на фасадите е отговорност на проектанта-архитект, а сегашният охрово-жълт цвят е съобразен с оригиналния, като е предварително съгласуван с НИНКН. След реставрацията външния вид на сградата придобива нов красив облик (фиг. 9).

Фигура 9. Изглед на главната фасада след реконструкцията през 2013 г. Сн. „Екоарт инженеринг“ ЕООД.

Сградата е проектирана и построена от предприемчиви хора с чувство за естетика, които са искали да оставят нещо красиво и стойностно на поколенията, поради което неслучайно днес тя е гордост за гр. Бургас и е обявена за паметник на културата.

References // Литература

- Central State Archives (n.d.).** Archive Units: f. 1717K, in. 1, a.e. 145, a.e. 125. P.1, in. 2, a.e. 116. P. 3. // [ЦДА ф. 1717K, оп. 1, а.е. 145, а.е. 125. Л.1, оп. 2, а.е. 116. Л.3].
- Doicheva, E. et al. (2002).** 100 godini Burgaska Targovsko – promishlena palata. Izdatelstvo "Baltika", Burgas, Bulgaria. ISBN 954-91583-5-7, 163 p. // [Дойчева, Елена и др. 100 години, Бургаска Търговско - промишлена палата. Издателство "Балтика", Бургас, България, 2002. ISBN 954-91583-5-7, 163 с.].
- Hakova, E.; Moskalenko, V. (2016).** Prof. Mykhailo Ivanovich Parashchuk ukrayinskiy skulptor i viden obshtestven deets (1878-1963). Sbornik dokumenti snimki i publikatsii. Izdatelstvo "Paradigma", Sofiya, Bulgaria. ISBN 978-954-326-274-8, 843 p. // [Хакова, Емине, Виталий Москаленко. Проф. Михайло Иванович Парашчук украински скулптор и виден обществен деец (1878 – 1963). Сборник документи, снимки и публикации. Издателство "Парадигма", София, България, 2016. ISBN 978-954-326-274-8, 843 с.].
- Kehlibareva, S. (2021).** Ivan Penkov prenasya bulgarskiya bit v stenopisite na Targovsko-industrialnata kamara v Burgas. Chernomorski far Burgas, Bulgaria. ISSN 1312-2126, XXXIV, N 70, pp. 12-13. // [Кехлибарева, Соня. Иван Пенков пренася българския бит в стенописите на Търговско-индустриалната камара в Бургас. Черноморски фар, Бургас, България. ISSN 1312-2126, XXXIV, N 70, 8-11 окт. 2021, с. 12-13: със сн.].
- Mitakev, L. (2014).** Georgi Shivarov: novatorat – arhitekt i skulptor твори ot Varna prez Shipka do Sofiya. Izdatelstvo i proizvodstvo – Sofiya: Stroitel AD, Broi 15, godina VI, 11 april 2014. ISSN 1313-8723, p. 29. // [Митакев, Людмил. Георги Шиваров: новаторът-архитект и скулптор твори от Варна през Шипка до София. Издателство и производство – София: Строител АД, Брой 15, година VI, 11 април 2014. ISSN 1313 -8723, с. 29].
- Sirkarov, A. (2010).** Arhitekturata na Burgas 1878-1940. Izdatelstvo "Baltika", Burgas, Bulgaria, 2010. ISBN 978-954-8040-29-7, p. 303. // [Сиркаров, Атанас. Архитектурата на Бургас 1878-1940. Издателство "Балтика", Бургас, България, 2010. ISBN 978-954-8040-29-7, 303 с.].
- State archives – Burgas (n. d.).** Archive Units: f. 5K, in. 2, a.e.130, a.e.162, a.e.163, a.e.164, a.e.166, a.e.167. // [ДА – Бургас ф. 5K, оп. 2, а.е.130, а.е.162, а.е.163, а.е.164, а.е.166, а.е.167].
- Stepovik, D. (1994).** Skulptor Mikhailo Parashchuk zhizn i tvorchist. Vydavnytstvo Kanadskogo institutu ukrayinskoyi studiyi Albertskyy universytet, Edmonton, Alberta, Canada. ISBN 1-895571-01-4, 219 p. // [Степовик, Дмитро. Скулптор Михайло Паращук життя і творчість. Видавництво Канадського інституту української студії Альбертський університет, Едмонтон, Альберта, Канада, 1994. ISBN 1-895571-01-4, 219 с.].
- Todorov, V. (2013).** Tehnologiya za restoratsiya na fasadite na sgradata na Oblastna uprava – Burgas. Burgas, Bulgaria, p. 3. // [Тодоров, Вал. Технология за реставрация на фасадите на сградата на Областна управа – Бургас. Бургас, България, 2013, с. 3].

Арх. Юлия Красовска

“Yulia Krasovska Art School”, Бургас, България

y.krasovskaia@gmail.com

<http://painter.bg/>

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<https://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 05 August 2024

Accepted: 13 February 2025

Published: 30 June 2025

DOI: <https://www.doi.org/10.55630/KINJ.2025.110101>

Abstract and Keywords in Bulgarian or Other Language

Резюме: 20-те години на миналия век са време на мащабни проекти и идеи за коренно преустройство на София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе и Добрич. Разработени са концепциите на национална програма за градоустройство, където ролята на архитекта е от основно значение. Строят се внушителни обществени сгради, като пощи, гари, банки, учебни заведения. Ролята на скулптора до този момент е минимална. Работата му се е заключавала в изработването на барелефи за завършени сгради, което, от една страна, е ограничавало инициативата му, а от друга го е принуждавало да адаптира скулптурата към пространството, с което разполага. През 1929 г. възлагат на украинския скулптор проф. Михайло Парашчук да изработи цялостен проект за архитектурна пластика и декоративна украса на новопостроената Търговско-индустриална камара и стокова борса в гр. Бургас. И той се справя блестящо. Столетието по-късно сградата е олицетворение на мащабността и оригиналността на проекта. С цел да се съхрани и запази обликът на тази сграда в наши дни е осъществена реставрация, като за целта са използвани най-новите технологии. Авторката на статията не е участвала в реставрационния процес, тъй като той е извършен преди нейното проучване. Пряко се е запознала с детайлите и документите по реставрацията със съдействието на изпълнителя на проекта, инж. Иван Бахатуров от „Екоарт инженеринг“ ЕООД.

Ключови думи: Скулптури на Михайло Парашчук; Търговско-индустриална камара – Бургас; Опазване; Реставрация.

KIN Journal, 2025, Volume 11, Issue 1

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov

Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков

проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev

PhD. Paskal Piperkov

PhD Vesela Georgieva

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев

д-р Паскал Пиперков

д-р Весела Георгиева

© Editors, Authors of Papers, 2025

© Редколегия, Авторски колектив, 2025

Published by

Institute of Mathematics and Informatics

at the Bulgarian Academy of Sciences,

Sofia, Bulgaria

Издание на

Институт по математика и

информатика при Българска академия на

науките, София, България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038